

Derleme / Review

Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Pazarı Üzerine Bir Değerlendirme

Kübra Kuzhan¹ , Sultan Gönen²

Öz

Sağlık turizmi, kişilerin sağlığına kavuşmak ya da iyilik halini devam ettirmek için buldukları ülkeden başka bir ülkeye giderek orada sağlık hizmeti aldıkları tıbbi seyahat türüdür. Genel anlamda bireylerin başka ülkeleri tercih etme sebebi, kendi ülkelerinde verilen hizmetin gerek ekonomik gerekse vakit ve erişim açısından zorlayıcı olmasıdır. Sağlık turizmi farklı türlerde olabilir; medikal turizm, termal turizm, yaşlı (geriatri) turizmi ve engelli turizmi gibi türleri bulunmaktadır. Her bir tür toplum için önemlidir ve ülkelerin gelirlerinin bir kısmını oluşturabilir. Bu çalışmada sağlık turizminin ve destekleyici hizmetlerinin tür ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Türkiye ve dünya çapındaki sağlık turizmi üzerine odaklanılarak ve konunun tanımı, önemi, gelişimi, türleri, tercih nedenleri ve avantajları ile zayıf yanları hakkında bilgi sunulacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Sağlık Turizmi, Türkiye’de Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Termal Turizm, Yaşlı ve Engelli Turizmi.*

An Evaluation on Health Tourism and Market in Turkey

Abstract

Health tourism is a type of medical travel in which individuals travel from their home country to another country to receive health services in order to regain their health or to maintain their well-being. In general terms, the reason why individuals prefer other countries is that the service provided in their own country is challenging both economically and in terms of time and access. Health tourism can be of different types; there are types such as medical tourism, thermal tourism, elderly (geriatrics) tourism and disabled tourism. Each type is important for the society and may constitute a part of the income of the countries. This study focuses on the types and characteristics of health tourism and its supporting services. Focusing on health tourism in Turkey and worldwide, information on the definition, importance, development, types, reasons for preference, advantages and weaknesses of the subject will be presented.

***Key Words:** Health Tourism, Health Tourism in Turkey, Medical Tourism, Thermal Tourism, Elderly and Disabled Tourism.*

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kuzhankubra34@gmail.com,
ORCID: 0009-0006-9389-9220

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, gonensultan@gmail.com,
ORCID: 0009-0007-7567-6725

1. GİRİŞ

Sağlık turizmi, bireylerin kendi ülkelerinde sağlığını korumak, tedavi olmak ya da rehabilitasyon imkanlarından faydalanmakta; fiyatların fazlalığı, bekleme sürelerinin uzun olması, hizmete erişimin zor olması ve kalite yetersizliği gibi sebeplerle faydalanamadıkları için, başka ülkelere gidip o ülkelerin sağlık hizmetlerinden faydalanmalarınıdır. Sağlık turizmi açısından ülkelerin tercih edilmesi için bazı çekici yönlerinin olması gerekir. Bu çekici yönler verilen hizmetin daha kaliteli olması, hizmete erişimin daha kolay olması ya da bekleme sürelerinin daha kısa olması olabilir. Sağlık turisti olarak gidilen ülkede bu özellikler, bireylerin geldikleri ülkeden daha ileri düzeyde olduğu için o ülkeler tercih edilmektedir. Bu sayede bireyler almak isteyip verimli şekilde alamadığı sağlık hizmetini, uygun şartlardaki diğer bir ülkeye seyahat ederek alabilir. Bu seyahatlerin gerçekleşmesi de sağlık turizmi olarak bilinmektedir.

Sağlık turizmi, türleri açısından gruplara ayrılır. Bu gruplar medikal turizm, termal turizm, yaşlı ve engelli turizmdir. Her biri toplum için çok önemli türlerdir ve bir bakıma ülkelerin gelir kaynağının da belli bir kısmını oluşturur. Medikal turizm (tıp turizmi) tıbbi tedavi amaçlı yapılan seyahatleri yani ilk sırada göz olmakla birlikte estetik, ameliyat, diş tedavileri, onkoloji ve cerrahi gibi tıbbi tedavi amaçlı seyahatleri içermekle birlikte, doktorların ön planda tutulduğu hekim odaklı tıbbi seyahat türüdür (Aydın vd., 2011). Yaşlı ve engelli turizmi ise çok önem verilmesi gereken engelli bireyler ve ülkeler geliştikçe oranı yükselen yaşlı nüfus için verilen hizmetleri içeren bir turizm türüdür. Toplumdaki her bireyin hangi yaşta ya da hangi durumda olursa olsun sağlık hizmeti alma hakkı vardır. Yeni doğmuş bir bebeğin, yaşlı ya da engelli bireylerin de sağlık hizmetlerine erişme ve kullanma hakkı vardır. İleri yaş ve engelli turizmi bu bakımdan yaşlı ve engelli bireylerin sağlık hizmeti alması ve ülkelerinde verilen hizmeti yetersiz bulmaları durumunda başka ülkelere de gidip hizmet almaları konusunda onlara yardımcı olur. Bireyler Sağlık turizminin verdiği imkanlar sayesinde kendi ülkelerinde almak isteyip erişemedikleri hizmetleri başka ülkelere gidip alma şansı elde ederler. Bu sayede hastalıklarını tedavi ettirebilme, sağlıklı ve zinde bir hayat sürme imkanları olmaktadır. Termal turizm, genellikle sıcak ya da soğuk su kaynakları, oteller, tatil köyleri vb. hizmet tesislerini içeren, konaklama yemek, eğlence gibi bütün seyahat işletmelerinin sunmakta olduğu hizmetlerin yanı sıra termal kür gibi uygulamalar ile de desteklenmekte olan tedavileri de içerisinde barındıran faaliyetlerden faydalanmak için yapılan seyahatlerdir (Gündüz ve Güler, 2015).

Bu çalışmada Türkiye’de ve dünya çapında sağlık turizmi üzerinde durulacaktır. Öncelikle literatür taraması yapılarak sağlık turizminin ne olduğu farklı tanımlarla açıklanacaktır. Bir sonraki aşamada dünyada ve Türkiye sınırlarında sağlık turizminin gelişimine değinilip önemi vurgulanacaktır. Daha sonra ise özellikleri ve kendi içerisinde birbirinden farklı hizmetleri içeren türleri tek tek açıklanıp, ülkelerin sağlık turizmi açısından tercih edilme nedenlerinden bahsedilecektir. Son olarak ise sağlık turizminin güçlü yanları, zayıf yanları, avantajları ve yarattığı tehditlere değinilerek çalışma sonlandırılacaktır.

2. SAĞLIK TURİZMİNE İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre (2023) sağlık, sadece hastalık hali ya da sakatlık halinin bulunmaması değil, bununla birlikte fiziksel, sosyal ve psikolojik iyilik durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Sağlık Bakanlığı’na göre (2023), sağlık turizmi, bireylerin sağlık hizmeti almak amacıyla ülke dışına yaptığı ziyaretleridir. Bu tür seyahatler, uluslararası sağlık hizmetleri almak için yapılan hareketliliği içerir ve sağlık kuruluşlarının büyümesine olanak sağlayan önemli bir sektördür. Bu seyahatler, hastaların tıbbi ihtiyaçlarını karşılamak, tıbbi müdahaleler almak, sağlık kontrolleri yapmak veya rehabilitasyon süreçlerine katılmak için gerçekleştirilir.

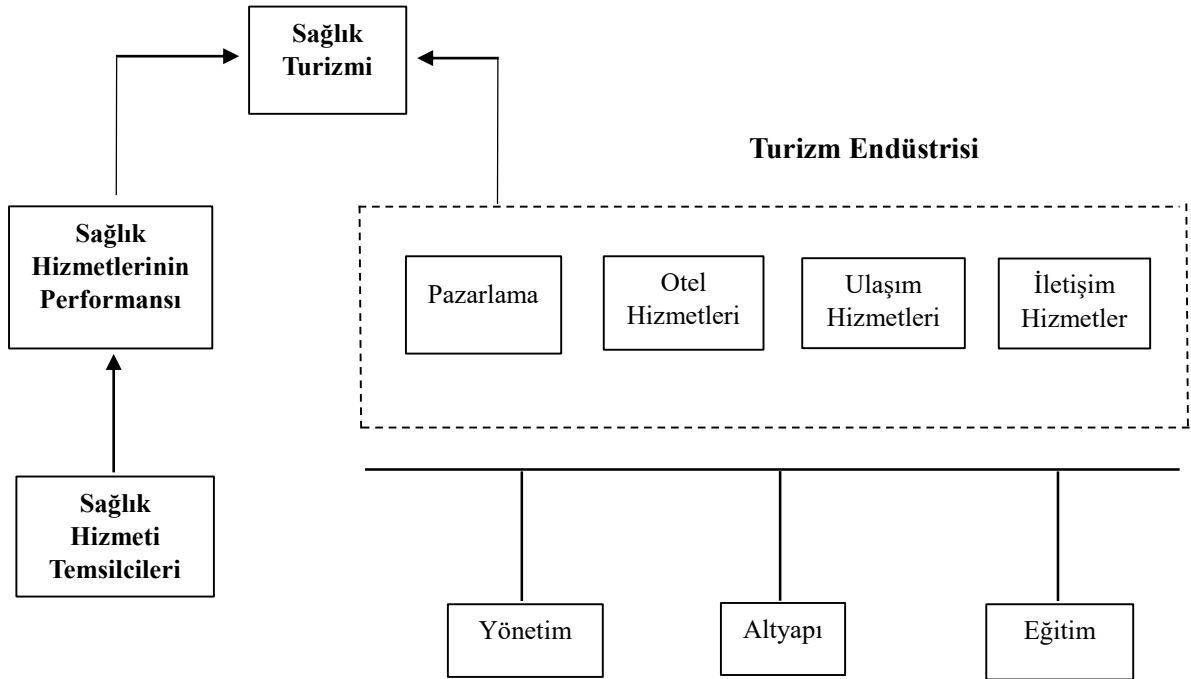
Turizm kavramı ise, günümüzde hızla gelişen sanayi ve şehirleşme ortamında, beden ve ruh sağlığını iyileştirmek, dinlenmek, kendini yenilemek ve kültürel deneyimler yaşamak için insanların tercih ettiği bir aktivite türüdür. Bu, sosyal, kültürel ve insana yönelik hizmetlerle desteklenir (Zengingönül vd., 2012). Sağlık turizmi, bazı ülkeler için bir gelir kaynağı olarak da kabul edilebilmektedir. Özellikle sağlık turizmi, son zamanlarda popüler hale gelmiş bir seyahat türüdür (Aslanova, 2013). Sağlık turizmi,

insanların daha sağlıklı bir çevrede bulunmayı, alternatif sağlık tedavilerini araştırmayı veya iyileştirici su kaynaklarını ziyaret etmeyi amaçlayarak yaptıkları seyahatlerdir (Özkurt, 2007).

Goodrich ve Goodrich (1987) sağlık turizmini, bir turistik işletmenin veya destinasyonunun, olağan turistik hizmetlerine ek olarak sağlık hizmetlerini ve tesislerini tanıtarak turist çekme girişimi olarak tanımlamıştır. Bu sağlık hizmetleri, tatil köyü veya oteldeki sağlık personeli tarafından yapılan tıbbi muayeneleri, diyetleri, akupunkturu, vitamin takviyelerini, özel tıbbi tedavileri veya doğal ilaçları içerebilir (Brace & Garrido-Cumbera & Garcia-Marin, 2023).

Bennet ve diğerleri (2004) sağlık turizminin fiziksel ve ruhsal arınmayı, sağlık nedenleriyle daha sıcak iklimlere yapılan seyahatleri, tıbbi tedaviler sunan gemi seyahatlerini, tıbbi tedavilerin alındığı talasoterapi merkezlerine veya kaplıcalara yapılan seyahatleri veya stres azaltma programları içeren hastane merkezlerini kapsadığını öne sürmektedir (Brace & Garrido-Cumbera & Garcia-Marin, 2023).

Şekil 1: Sağlık Turizmi Endüstrisi İşleyişi ve Girdileri

Kaynak: Gonzales & Brenzel & Sancho, 2001, s:46

Sağlık turizmi, uzun süreli hastalıkların tedavisi, rehabilitasyon, profilaksi, eğitim ve sağlığın teşvikini içeren kaplıca tedavileri hizmetlerinin sağlanmasıyla ilgili olarak turistik kasabalarda gerçekleştirilen bir faaliyet olarak anlaşılabilir. Ayrıca, sağlık tesisleri, kaplıca tedavisinin sağlandığı doğal kaynakları, tıbbi hammadde alanlarını korumak ve kullanmak için ayrılmıştır (Borek & Bugajska & Raniszewski, 2022). Sağlık turizmi, insanların sağlıklarını koruma veya iyileştirme amacıyla belli bir süre (genellikle 21 gün) farklı bir yere seyahat edip, bu seyahat sırasında doğal kaynaklara dayalı tedavi yöntemleri uygulamak, beslenme, konaklama ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirdikleri bir tür turistik aktivitedir (Ayдын, 2012).

Sağlık turizmi endüstrisinin içerisinde bulundurduğu bütün alt sektörleri ile beraber ele alarak sağladığı yararları Harrant şu şekilde sıralamıştır (Aslanova, 2013).

- Sağlık turizmi Avrupa Birliği içinde hastaların daha iyi ve uygun bakım hizmetlerine ulaşmalarını kolaylaştıran bir seçenek sunar. Bu, hastaların kendi ülkeleri dışında da yüksek

kaliteli sağlık hizmetlerine erişebilecekleri anlamına gelir. Bu durum, hastaların uzun mesafeleri seyahat etmek yerine daha yakın bir yerde gereksinim duydukları sağlık hizmetlerini alabilmelerini sağlamaktadır.

- Sağlık turizmi hastaneler arasında deneyimlerin, iyi uygulamaların ve donanımların paylaşılmasını teşvik ederek yüksek kalitede sağlık bakım hizmetleri sunma konusunda bir avantaj sağlamaktadır.
- Sigorta şirketleri sağlık turizmi ile müşteri memnuniyetini artırmayı ve bekleme listelerini azaltmayı hedefler ve ek olarak bir hizmet daha sağlamış olmaktadır.
- Sağlık turizmi, genel anlamda sağlık sisteminin bir parçası olarak düşünüldüğünde tüm sağlık sistemi için dublikasyonları önler, hem de maliyetlerin, kaynakların ve hizmetleri paylaşmayı teşvik eder ve ekonomiye katkı sağlamaktadır.

3. DÜNYADA SAĞLIK TURİZMİ VE GELİŞİMİ

Sümerler, tarih boyunca kentsel yaşamın temellerini atmış önemli bir medeniyettir. M.Ö 4000 yıllarına kadar uzanan geçmişleri boyunca, bu medeniyetin insanları kendi yerleşim bölgelerini inşa etmek için bir araya gelmişlerdir. İnsanların farklı bölgeleri keşfetmeye ve sonra tekrar aynı bölgeye dönmeye başlamaları, turizmin temellerini oluşturmuştur (Akoğlan Kozak vd., 2013).

M.Ö. 4000 yıllarında Sümerler, Mezopotamya'da sıcak su kaynaklarının etrafına yapılar inşa etmişlerdir. Mısırlılar ise M.S. 1248 yılında Kahire'de, o dönemin en gelişmiş ve büyük hastanesini kurmuşlar ve burada din, ırk ya da sosyal statü ayrımı yapmaksızın herkese sağlık hizmeti sunmayı amaçlamışlardır. Bu hastane, dünyanın dört bir yanından gelen hastaların tedavi edilmesine imkân tanımıştır (Arslan, 2018). İlkçağlarda, genellikle sıcak su kaynaklarının bulunduğu bölgelerde gelişen sağlık hizmetleri, Akkad, Babil, Çin ve Yunan gibi gelişmiş devletlerde yeni klinik tıbbi uygulamalarla daha bilimsel bir hal almıştır. Bu dönemde, insanlar daha sistematik ve bilimsel yöntemlerle tedavi edilmeye başlanmıştır. Antik Romalılar ise termal sağlık sularına sahip tatil köyleri inşa ederek bu alanda önemli bir rol oynamışlardır (Eriş & Barut, 2020). Bu dönem, tıbbi uygulamalarda bilimsel yaklaşımların arttığı ve farklı kültürlerin sağlık hizmetlerini geliştirdiği bir evreyi temsil etmektedir.

15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da hijyen düşük, çevre sağlıksız, zenginler doğal kaplıcalar, termal kaynaklar ve deniz kıyıları gibi doğal bölgelere seyahat ederek sağlık bulmayı amaçlamışlardır. Sağlık turizmi ise 16. yüzyılda Roma hamamlarının keşfi ile başlamıştır. Bu seyahatler, bilinmeyen yerlerin keşfinin yanı sıra insanların merak ve gezi isteğiyle yapmış olduğu seyahatleri özellikle İngiliz kraliyet ailesinin desteğiyle bu seyahatler oldukça ünlü hale gelmiştir (Bektaş, 2022).

Orta çağ' da İslam dünyasında sağlıkla ilgili önemli gelişmeler yaşanmış, İbn-i Sina, Er-Razi ve El-Cezeri gibi büyük tıp alimleri bu dönemde yetişmiştir. Mansuri Hastanesi, bu dönemde Kahire'de kurulan ve din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin hizmet veren dünyanın en gelişmiş ve büyük hastanelerinden biriydi, 8.000 kişiyi ağırlama kapasitesine sahipti. Ayrıca, Anadolu'nun ilk tıp fakültesi olarak kabul edilen Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi, 1206 yılında Gıyâseddin Keyhusrev tarafından inşa edilmiş ve 50 sağlık turizmi coğrafyanın sağlık cazibe merkezi haline gelmiştir (Eriş & Barut, 2020). Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar döneminde, tıp bilimiyle ilgilenen birçok önemli şahsiyet yetişmiştir. Bu medeniyetler, günümüze kadar ulaşan bimarhane, şifahane ve darüşşifa adı verilen hastaneleriyle birlikte, yolcular ve turistler için hamam gibi tesisler inşa ederek sağlığa büyük önem verdiklerini göstermektedir. Bu durum, sadece tıbbi bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda dini inançlar çerçevesinde de değerlendirilebilir. Bugün, bazı yerlerde hala dini ritüellerin hasta insanlara şifa olduğu inancı kabul edilmektedir (Doğan & Aslan, 2019).

Anadolu, binlerce yıldır Antik Yunan, Roma, İskenderiye, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde özellikle termal suları ile şifa merkezi olarak hizmet vermiştir. 18. yüzyılda, Avrupa'dan gelen hastalar bu kaplıcaları ziyaret etmişlerdir. Çünkü burada bulunan şifalı maden suları, gut hastalığından karaciğer bozukluklarına ve bronşit gibi çeşitli hastalıklara kadar birçok rahatsızlığın tedavisinde kullanılmıştır (Doğan & Aslan, 2019).

17. ve 18. yüzyıllarda özellikle Avrupa aristokrasisi tarafından termal suların şifalı etkilerinden faydalanmış, bu suların bulunduğu bölgeler tedavi amaçlı seyahatlerin yanı sıra sosyal etkinlikler için önemli merkezler haline gelmiştir. Bath kenti İngiltere'de bu tür tarihsel spa kültürünün önemli bir örneğidir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, geniş halk toplulukları tedavi amaçlı seyahatler için başka ülkelere ya da bölgelere gitmeye başlamıştır (Türksoy & Türksoy, 2010).

Medikal turizm merkezi olarak, 1997 yılında kurulan ve Singapur'un sağlık hizmetlerindeki üstün kalitesiyle dünya genelinde altıncı sırada yer almasıyla birlikte Asya'da en kaliteli sağlık sistemlerinden birine sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2000 yılındaki bir raporla doğrulanmıştır, bu da Singapur'un küresel olarak tanınan bir sağlık destinasyonu olduğunu göstermektedir (Dikmetaş, Yardan vd., 2014).

Günümüzde sağlık turizminin gelişimini 19. yüzyıla bağlamak doğru olacaktır. O dönemdeki hızlı kentleşme ve sanayileşme, tüberküloz gibi çağın hastalığının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve insanlar sağlıklarını iyileştirmek amacıyla deniz ve dağ havası gibi tedavi yöntemlerini deneyimlemek için seyahat etmişlerdir (Bektaş, 2022).

21. yüzyılda sağlık turizmi, teknolojideki ilerlemelerin, sağlık hizmeti sunan kurumların sayısındaki artışın, rekabetin getirdiği uygun fiyatların, yüksek kaliteli ve insana değer veren hizmetlerin yanı sıra daha güvenli bir ortamın oluşmasıyla daha da ünlü hale gelmiştir. Bu faktörler, insanların sağlık hizmetleri için yurtdışına seyahat etme talebini de artırmıştır (Yirik, 2014).

Dünya genelinde sağlık turizmi açısından öne çıkan ülkeler arasında Kosta Rika, Hindistan, İsrail, Malezya, Meksika, Singapur, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Türkiye ve ABD öne çıkmaktadır. Bu ülkeler, sundukları sağlık hizmetleri, tesisler ve turistik olanaklar ile uluslararası hastaların dikkatini çekmekte ve sağlık turizmi alanında önemli bir konumda bulunmaktadır (Toncu, 2022).

4. TÜRKİYE'DE SAĞLIK TURİZMİ

Türkiye'de turizm alanındaki ilk faaliyetler, Cumhuriyetin ilk yıllarına, 1923 yılında İstanbul'da kurulan Türk Seyyahin Cemiyeti adlı kuruluşla kadar uzanmaktadır (Doğan & Aslan, 2019). Türkiye'nin birçok açıdan avantajlı konumda olması ve 2005 yılından itibaren yürütülen sağlık çalışmaları ve projeler, sağlık turizminin önemli bir şekilde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sağlık turizmi terimi 2003 yılında Türkiye gündemine girmiş, medikal turizm ise bu kavramın bir kolu olarak öne çıkmıştır. Sonrasında, sağlık turizmi terimi 2010'dan sonra gelen stratejik eylem planlarında ve 2023 vizyonunda da belirtilerek devlet politikası haline gelmiştir. (Acar & Turan, 2026).

2003 yılında başlatılan "Sağlıkta Dönüşüm Programı" ile sağlık hizmetlerinin sunumu daha etkili, verimli ve erişilebilir hale getirilmeye çalışılmış, çağdaş düzeye yükseltilmiş ve nitelikli hale getirilmiştir. 2007 yılında program kapsamına eklenen 3 yeni başlık ile sağlık turizmi ve turist sağlığı ön plana çıkarılmıştır (Şahin & Şahin Uysal, 2018).

Sağlık turizmi, Türkiye için yeni bir kavram olup önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Yabancı hastalara sunulan sağlık hizmetlerinin düzenli olarak kaydedilmesine başlanması, Türkiye'nin 10. kalkınma planında sağlık turizmine büyük önem verilmesi ve Sağlık Bakanlığı'nın 2013-2017 stratejik eylem planında bu konunun öncelikli bir hedef olarak belirlenmesi, bu alandaki akademik çalışmaların gelişimine katkıda bulunmuştur (Bayın, 2015). Türkiye sağlık turizminde sadece tedavi edici hizmetlerle değil aynı zamanda iklimi, güneşi, denizi, kumsalları, termal kaynakları, dağları, yaylaları ve talassoterapi imkanlarıyla tamamlayıcı ve alternatif sağlık turizmi alanında da yüksek değere sahip bir ülkedir. Bu, yaşam kalitesini artıran ve iyi oluş halini destekleyen sağlık turizmi, yani "wellness tourism" açısından da Türkiye'nin önemli bir konumda olduğunu göstermektedir (Bölüktaş, 2020).

Sağlık turizmi, Türkiye'de son yıllarda hızla büyüyen ve önemli bir sektör haline gelen bir alan olmuştur. Özellikle lazerle göz ameliyatları gibi uzmanlık gerektiren tıbbi işlemlere olan yabancı turist ilgisi, bu

sektörün gelişmesini hızlandırmıştır ve birçok göz hastanesi Akdeniz ve Ege'de yeni projelere başlamıştır (İçöz, 2009).

Türkiye'deki Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın etkileriyle birlikte, ülkeden sağlık hizmeti alma amacıyla yurtdışına gidilmesi neredeyse yok denecek kadar azalmış durumda. Bu gelişmelerde sağlığa erişimdeki iyileşmeler, randevu sürelerinin kısalması ve kapsayıcı sağlık sigorta sisteminin etkisi büyük. Aynı zamanda Türkiye'nin termal su kaynaklarındaki zenginlik, yüksek kalitedeki sağlık kuruluşları, nitelikli sağlık personeli ve hükümetin bu alandaki politikaları, yatırımcılar için çekici avantajlara işaret ediyor (Bulut & Şengül, 2019).

Tablo 1: Uluslararası Hastaların Geldikleri İlk 10 İl, 2012

İller	Sayı
Antalya	87167
İstanbul	68842
Ankara	18926
Kocaeli	14101
İzmir	13925
Muğla	13183
Aydın	7128
Karaman	4590
Adana	4031
Sakarya	3493

Kaynak: Sağlık Turizm Değerlendirme Raporu, 2023

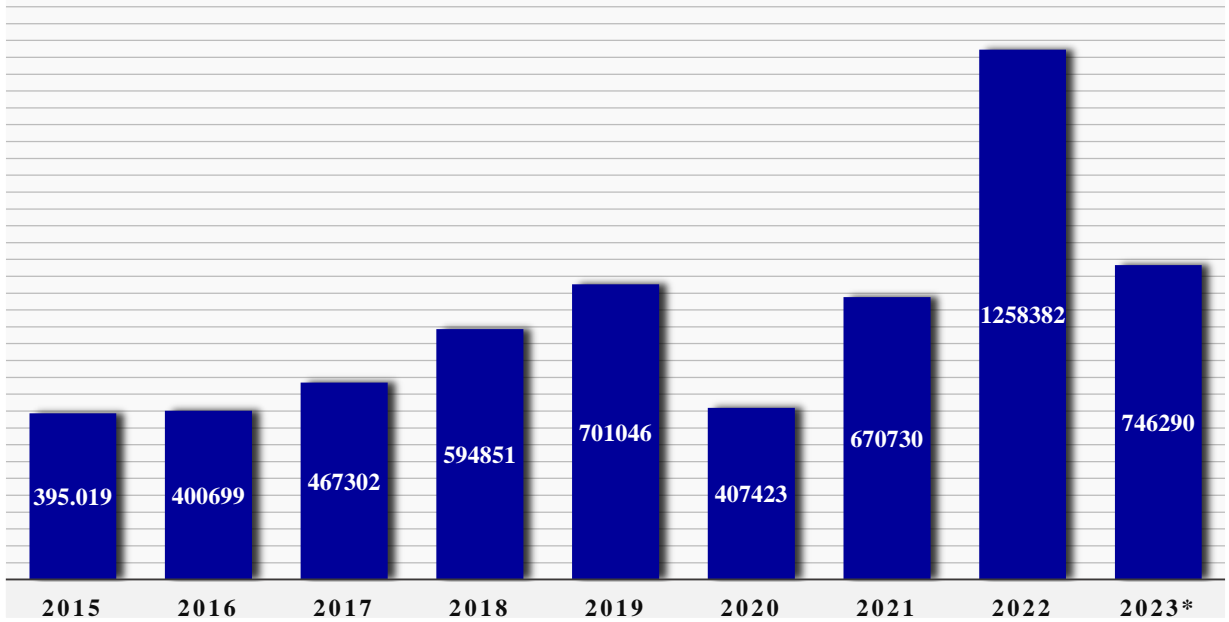
Medikal turistlerin çoğunlukla başvurdukları göz hastalığı kliniklerinde için en fazla sırasıyla, İstanbul, Antalya ve Ankara şehirlerini seçtikleri saptanmıştır (TÜRSAB, 2022). Genel anlamda bakılacak olursa, uluslararası hastaların çoğunluk olarak turizm için İstanbul, Antalya ve Ankara illerinde bulunan hastaneleri daha fazla tercih ettiği sonucuna varılmıştır. Bu şehirler, genel anlamda turizm bakımından destinasyon olmalarıyla birlikte medikal turizm bakımından da caziptir. İstanbul ve Antalya illerinde direkt olarak uçuşların uluslararası olması bu tercihlerini etkilemektedir. İstanbul'daki özel hastanelerle birlikte marka değeri yüksek olan 28 hastane, İkili Anlaşmalı Ülkeler Sağlık Turizmi, SGK ile Anlaşmalı Ülkeler, Turistin Sağlığı, Devlet Hastanesi, Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Özel Hastane ve Üniversite Hastanesi gibi çeşitli kategorilerde hizmet vermektedir. Bu durum, İstanbul'a gelen medikal turistlerin sayısını artırmaktadır. Diğer taraftan, Ankara'nın öne çıkmasının sebepleri arasında başkent olması, direkt uçuşların varlığı ve coğrafi olarak Orta Doğu ülkelerine yakınlığı da bulunmaktadır (Sağlık Turizmi Değerlendirme Raporu, 2023).

Dış ülkelerden Türkiye'ye tedavi görme amacıyla gelen turistlerin şehirler bakımından dağılımı göz önüne alındığında, turizm yapılan bölgelerin ön planda olduğu görülmektedir. 2012 yılından itibaren Antalya'ya gelen tedavi amaçlı turist sayısı 87.167'dir bunun yanı sıra kültür ile tarih alanı turizminin başkenti olarak bilinen İstanbul, 68.842 sayısı ile ikinci sırada bulunmaktadır. Ayrıca, İzmir, Muğla ve Aydın da bu sıralama içerisinde baştan onuncu sıraya kadar olan kısımda yer almaktadır (tursab.org.tr, 2023).

En çok tercih edilen devlet hastaneleri arasında ise şu kurumlar öne çıkıyor: İstanbul Kartal Yavuz Selim Devlet Hastanesi, Şanlıurfa Harran Devlet Hastanesi, Mersin Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi, Çanakkale Devlet Hastanesi, Aydın Kuşadası Devlet Hastanesi, İstanbul Erenköy Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi, Konya Dr. Faruk Sükan Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları

Hastanesi, Muğla Marmaris Devlet Hastanesi, Antalya Kemer Devlet Hastanesi ve Antalya Manavgat Devlet Hastanesi olarak öne çıkıyor (tursab.org.tr, 2023).

Şekil 2: Ülkemize Gelen Sağlık Turist Sayısı

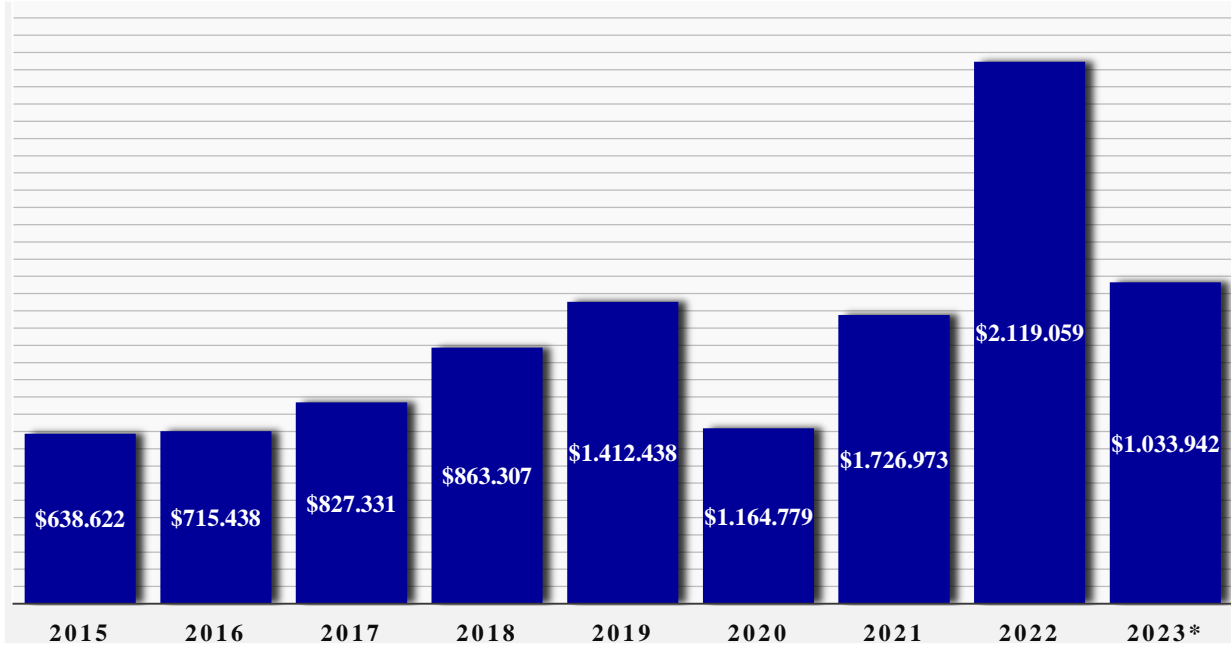
Kaynak: ushas.com.tr, 2023

2020 yılında yaşanan küresel salgın, sağlık turizmi sektörünü etkileyerek sağlık turisti sayısında belirgin bir azalmaya neden olmuştur. Ancak sonraki yıllarda bu sektörün toparlandığını görmekteyiz:

- 2020'de Türkiye'yi tercih eden sağlık turisti sayısı 407,423 olmuştur.
- 2022 yılında bu sayı önemli ölçüde artarak 1,258,382'ye çıkmış ve bu dönemde Türkiye'den elde edilen gelir 2,119,059 bin ABD doları olmuştur.
- 2023'ün ilk iki çeyreğinde ise 746,290 kişi sağlık hizmeti almak için Türkiye'yi seçmiş ve bu dönemde ülkeden elde edilen gelir 1,033,942 bin ABD doları olmuştur.

Bu veriler, Türkiye'nin sağlık turizmi açısından çekiciliğini sürdürdüğünü ve sektörün yeniden büyüdüğünü göstermektedir. Ayrıca, uluslararası hastaların en çok tercih ettiği klinik branşlar; Kadın hastalıkları, göz hastalıkları, iç hastalıkları, genel cerrahi, tıbbi biyokimya, ortopedi ve travmatoloji, kulak-burun-boğaz enfeksiyon hastalıkları ve diş hekimliği gibi alanlar sağlık turistlerinin yoğun ilgisini çekmektedir. Bu branşlar, Türkiye'nin sağlık hizmetlerinin çeşitliliği ve kalitesi hakkında bilgi vermektedir (ushas.com.tr, 2023).

Şekil 3: Sağlık Turizm Gelirleri (Bin \$)

Kaynak: ushas.com.tr, 2023

5. TÜRKİYE'DE SAĞLIK TURİZMİNİN EKONOMİDEKİ YERİ

1980'de alınan ekonomik kararlarla Türkiye, ithal ikameci politikaları geride bırakarak ihracata odaklı sanayileşmeye yönelmiştir. Bu süreçte turizm sektörü, ekonomideki önemli bir role sahip olarak görülmüş ve serbest piyasa ekonomisinin ilkesi olan ihracata yönelik sanayileşmenin bir aracı olarak kabul edilmiştir. 1982'de çıkarılan 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu" ise turizm sektörüne yönelik yatırım teşvikleri ve mali destek sağlayarak, ülke ekonomisinde turizmin hızlı bir şekilde yükselmesine önemli katkıda bulunmuştur (Erdil Şahin, 2018). Türkiye'nin sağlık sektöründeki birikimi, ilerleyen teknoloji seviyesi ve maliyet avantajları, son yıllarda sağlık turizminin ülke ekonomisi için önemli bir unsur haline gelmesine neden olmuştur. Bu durum, ülkenin turizm alanında sağlık turizmi çeşidini ekleyerek çeşitlendirmesine ve ekonomik olarak güçlenmesine katkı sağlamıştır (Demirel & Şahin, 2023).

Türkiye'de verilen sağlık alanındaki hizmetlerin maliyet açısından farklı ülkelerle kıyaslandığında daha az maliyetli olması, fiyat açısından avantaj sağlamaktadır. Ülkede bulunan hastanelerin yatak sayılarının yetecek şekildedir ve burada görev yapan hekimler dünya standartlarında kalite sunmaktadır. Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu'daki konumu, hem doğu hem de batı ülkelerinden gelen hastalara hizmet vermesini kolaylaştırmaktadır. Sağlık turizmine verilen önem, Türkiye'nin rekabet gücünü artırarak, tedavi arayan bireylerin kararlarında etkili olmaktadır (Altın vd., 2012). Bugün, insanların büyük çoğunluğu tedavi amacıyla kendi ülkelerinden başka destinasyonları tercih ederek başka ülkelere seyahat etmektedir. Tercih edilmekte olan bu ülkeler, sağlık turizmi kapsamında önemli derecede gelir sağlarken, sağlanan bu gelir gün geçtikçe de artmaktadır (Özer & Songur, 2012).

Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması, kamusal sağlık harcamalarını artırmış ve bu da bazı masraflı sağlık hizmetlerinin genel sigorta kapsamından çıkarılmasına yol açmıştır. Bu tedavilerin sigorta kapsamından çıkarılması, hastanın kendi harcamalarını karşılamasını zorunlu kılmıştır. Bu durum, hastaların kendi ülkelerindeki sağlık hizmetlerine göre daha uygun maliyetli tedavi arayışını artırmıştır. Bu bağlamda, özellikle özel sağlık sigortası gibi alternatif imkanlar araştırılmaya başlanmıştır (Karababa, 2017).

Sağlık turizminin ülke ekonomisine sağladığı bir dizi önemli katkı vardır. Bunlardan bazıları şunlardır (Akdoğan & Hiçyorulmaz, 2018);

- Sağlık turizmi, en yüksek katma değere sahip turizm türüdür.
- Ülkenin ve bölgenin tanınırlığını artırır.
- Yeni istihdam alanları yaratır ve mevcut iş gücünün niteliğini artırır.
- Cari açığın kapatılmasına yardımcı olur.
- Deniz, kum, güneş, kış, doğa ve kültür turizmi gibi çeşitli turizm alanlarına katkıda bulunur.
- Ekonomik değeri olmayan orman, dağ ve şifalı su kaynaklarına ekonomik değer kazandırır.
- Turistlerin harcamaları, sağlığa yararlı doğal varlıkların bulunduğu bölgelerde gelir artışı sağlar.
- En önemli özelliği, 12 ay boyunca sürebilmesi, yani mevsimsel olmamasıdır.

İhracata yönelik sanayileşmenin bir parçası olarak turizmin teşvik edilmesi, tesislerdeki atıl kapasitenin azalmasına ve birim sabit maliyetlerin düşmesine yardımcı olabilir. Bu, turizmin çeşitliliğini artırarak, sektörde kelebek etkisi yaratarak diğer alanlarda da büyümeyi tetikleyebilir. Daha fazla turizm çeşidi ve artan turist sayısı ekonomik büyümeye ve gelirin artmasına katkı sağlayabilir (Akdoğan & Hiçyorulmaz, 2018).

Tablo 2: Harcama Türüne Göre Turizm Geliri

Yıl	Yıllık/Çeyrek	Turizm Geliri	Sağlık Harcaması
2021	Yıllık	24 482 332	1 048 549
	I.Çeyrek	2 452 213	196 734
	II.Çeyrek	3 003 628	196 954
	III.Çeyrek	11 395 117	310 574
	IV.Çeyrek	7 631 374	344 228

Kaynak: TÜİK Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi, 2023

Tablo 2’de bakacak olursak, harcama türlerine göre turizm geliri üzerinde durulmuştur. Genel olarak bütün yılın turizm geliri 24.482.332 iken sağlık harcaması 1.048.549’dur. 2021 yılının; 1. Çeyreğinde turizm geliri 2.452.213, sağlık harcaması ise 196.734’tür. 2. çeyreğinde 1. çeyreğe göre artarak turizm geliri 3.003.628 olmuştur. Sağlık harcaması da 196.954’e yükselmiştir.

3. Çeyreğinde turizm geliri 11.395.117’ye yükselmiştir. Sağlık harcamaları da artarak 310.574 olmuştur.

4. Çeyrekte ise turizm geliri düşerek 7.631.374 olmuş, sağlık harcaması da 344.228’e yükselmiştir.

Tablo 3: GSYİH Yüzdesi Olarak Sağlık Harcaması, 2020

Ülke	GSYİH % Olarak Sağlık Harcaması
ABD	18,8%
Kanada	12,9%
Almanya	12,8%
Fransa	12,2%
Türkiye	4,6%

Kaynak: DSÖ Küresel Sağlık Harcamaları Veritabanı, OECD, Statista, 2020

2020 yılında gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) yüzdesi olarak sağlık harcamasının en yüksek olduğu ülke %18,8 ile ABD'dir. ABD'yi %12,9 ile Kanada takip etmektedir. Türkiye'de ise sağlık harcamaları GSYİH'nin %4,6'sına denk gelmektedir.

Tablo 4: Yurtiçi Genel Devlet Sağlık Harcamasının Güncel Sağlık Harcamasının içindeki Payı, 2020

Ülke	Yurtiçi Genel Devlet Sağlık Harcamasının Güncel Sağlık Harcamasının içindeki Payı
Brunei	94%
Küba	91%
Kuveyt	90%
Çekya	87%
Türkiye	79%

Kaynak: DSÖ Küresel Sağlık Harcamaları Veritabanı, OECD, Statista, 2020

Toplam güncel sağlık harcamalarının devlet tarafından karşılanan sağlık harcamalarının için de en yüksek paya sahip olan 1. Sırada Brunei, 2. Sırada Küba bulunmaktadır. Türkiye'de bu oran %79' dur.

Tablo 5: Sağlık Turizmi Gelirleri ve Pazar Payı 2018

	Ülke	Sağlık Turizmi Geliri USD (2018)	Pazar Payı
1	ABD	9,2825 milyar	%27,8
2	Fransa	1,85 milyar	%5,2
3	Türkiye	1,7 milyar	%3,9
4	Belçika	1,40 milyar	%3,8
5	Tayland	1,35 milyar	%3,5
6	Ürdün	1,25 milyar	%3,1
7	Kosta Rika	1,1 milyar	%3,1
8	Birleşik Krallık	0,85 milyar	%2,4

9	Macaristan	0,79 milyar	%2,1
10	Güney Kore	0,76 milyar	%2,0

Kaynak: (Biri,2021).

Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre, ABD 2018 yılında sağlık turizminden 10 milyar dolar gelir elde etti. Bu, küresel sağlık turizmi gelirlerinin %28'ini ve ABD'nin toplam turizm gelirlerinin %4,6'sını oluşturuyor. Aynı yıl Fransa, sağlık turizmi için 1,85 milyar dolar harcayan turistlerle ikinci sırada yer aldı. Bu tutar, Fransa'nın toplam turizm gelirlerinin %2,8'ini temsil ediyor. Türkiye, 2018 yılında 1,7 milyar dolar sağlık turizmi geliri ile üçüncü sırada bulunuyor ve bu miktar, ülkenin toplam turizm gelirlerinin %6,5'ini oluşturuyor. Toplam sağlık turizmi geliri bakımından önde gelen büyük ülkeler Türkiye, Tayland, Ürdün ve Kosta Rika'dır. Bahsi geçen bu dört ülke, Belçika ve Birleşik Krallık ile birlikte, 2018 yılında, genel olarak sağlık turizmi gelirlerinin yarısından daha büyük bir kısmını elde etmiştir (Biri,2021).

Tablo 6: Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Plan-Performans Göstergeleri

Performans Göstergeleri	Hedefe Etkisi (%)	Plan Dönemi Başlangıç Değeri	2019	2020	2021	2022	2023	İzleme Sıklığı	Raporlama Sıklığı
PG6.3.1: Sağlık Turizmi Kapsamında Gelen Turist Sayısı (Kümülatif)	30	551.748 ²⁰² (2018)	673.133	821.222	1.000.000	1.222.000	1.500.000	1 gün	1 ay
PG6.3.2: Sağlık Turizmi Konusunda Yetkilendirilen Tesis Sayısı (Kümülatif)	10	547 ²⁰³ (2018)	700	800	1.450	1.900	2.400	1 gün	1 ay

PG6.3.3: Türkiye Sağlık Turizmi Markasını Oluşturma Çalışmalarının Tamamlanma Oranı (%)	30		²⁰⁴ 80	100	90	100	100	1 yıl	5 yıl
PG6.3.4: Akredite Edilen Tesis Sayısı (Kümülatif)	10	⁵¹ ²⁰⁵ (2018)	60	70	8	9	10	1 yıl	1 yıl
PG6.3.5: Sağlık Turizmi Geliri (Yıllık Milyon \$) (Kümülatif)	20	^{1.110} ²⁰⁶ (2018)	1.887	3.208	5.453	8.000	10.000	1 yıl	1 yıl

Kaynak: Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, 2022

6. SAĞLIK TURİZMİNİN ÖZELLİKLERİ

Sağlık turizmi insan sağlığını öncelikli olarak ele alması, genel turizm, tıp ve iktisat gibi farklı alanlarla etkileşim halinde olması ve bu etkileşim sağlık turizminin gelişmesini ve daha da ilerlemesine katkıda bulunabilecek bir faktördür. Ayrıca, bu etkileşimlerin boyutlarına bağlı olarak sağlık turizminin mikro ve makro ekonomik açıdan çeşitli özellikler kazanmıştır. Yani, sağlık turizmi sadece bir turizm türü değil, aynı zamanda ekonomik bir öneme sahip bir sektör olarak da değerlendirilebilir (Özkurt, 2007).

Sağlık turizmi, hastaların tıbbi ihtiyaçları için farklı bir ülkeye seyahat etmelerini ve sağlık hizmetlerini almayı amaçlayan özel bir turizm türüdür. Bu tür turizmin özellikleri şunlardır (Altın vd., 2012):

- Sağlık alanındaki turizm, yetkin iş gücü ve yüksek teknik bakımdan donanımı şart olan bir turizm türüdür.
- Sağlık turizminde uluslararası standartlara uygun hizmet sunmanın, sektörün büyümesi, gelişmesi ve sürdürülebilirliği için kritik bir öneme sahiptir.
- Sağlık turizminde hizmet sunan kuruluşlarda yabancı dil bilen personelin bulunması, uluslararası hastalarla etkili iletişim kurma ve kaliteli hizmet sunma açısından kritik bir unsurdur.
- Hastalar ve refakatçiler için özel olarak tasarlanmış farklı turizm türleri, sağlık turizmini sıradan bir ziyaretten daha özel ve keyifli hale getirerek katma değeri yüksek deneyimler sunabilir.
- Hedef pazara uygun dilde yapılan tanıtım ve pazarlama faaliyetleri, potansiyel hastaların dikkatini çekmek ve hizmetleri kullanmalarını teşvik etmek için belirleyici bir önem taşır. Bu bağlamda, sağlık hizmeti sağlayıcıları ve devlet, sağlık turizmini destekleyecek sigorta ve sağlık

kuruluşları ile ortak hareket ederek bu faaliyetleri yönlendirebilir ve tanıtım sürecini güçlendirebilir.

Bu bağlamda, hastalar sağlık hizmetleri seçiminde kalite, güvenilirlik, teknoloji, fiyatlar ve insana odaklı yaklaşım gibi faktörleri göz önünde bulundurarak bilinçli kararlar almaktadırlar. Bu faktörler, sağlık sektörünün sürekli olarak gelişmesi ve hastaların ihtiyaçlarına uygun hizmetler sunmasını teşvik etmektedir (Altın vd., 2012).

7. SAĞLIK TURİZMİ TÜRLERİ

Sağlık turizmi tıp ile temelinde sağlıklı yaşam hedeflenen eylemler aracılığıyla fiziken veya zihnen bireylerin sağlığını korumasına katkı sağlayan bir turizm türü olmakla birlikte ilk olarak 1973'te doğal su kaynağı, iklim şartları ve doğal çevresini kullanan sağlık tesislerinin ziyaret edilmesi anlamında kabul edilmiştir (Tengilimoğlu, 2021). Sağlık turizmi giderek önemini arttıran ve üzerinde daha fazla durulup araştırma yapılan bir turizm türüdür.

Kendi içerisinde üç farklı grupta toplanabilir. Bunlar; medikal bir diğer ismiyle tıp turizmi, termal turizm, yaşlı ve engelli turizmidir. Her biri kendi içerisinde çok önemli turizm alanları ve diğer bir yandan da ülkelerin gelir kaynaklarıdır.

7.1. Medikal Turizm

Medikal turizm hasta bireylerin tedavi görme amacı ile bir diğer ülkeye seyahat etmesidir. Medikal turizm, sağlık hizmeti alma amacıyla başka bir ülkeye gelen turistlerin tam bir iyilik haline ulaşması için yapılan işlem ve verilen hizmetlerin (nitelikli tıbbi tedavi hizmetleri, organ nakilleri, diş tedavileri, protez vb.) bütününe verilen isimdir (Yılmaz, Sariaydın & Sönel, 2020). Turizm endüstrisi kendi içerisinde süratle ilerleyerek, bireylerin uzak mesafede olan ülkelere de tedavi olmak amacıyla seyahat edip bununla birlikte tatil de yapmalarını ifade eder (Kantar & Işık, 2014). Hindistan, Singapur ve Tayland vb. ülkeler diğer karşısındaki rakip ülkelere oranla ortopedi ile kalp cerrahi alanlarında daha uygun fiyat sağladıkları için sağlık turizminde çekici bir unsur olur ve turistleri medikal turizm için çekerek medikal turizm alanında rakip ülkelerin önüne geçerler (Bulut & Şengül, 2019).

Medikal turizme finansman açısından bakılacak olursa, diğer hizmetlerde de olduğu gibi özel ve kamu sağlık sigortaları ile cepten ödeme şeklinde olabilir yasal olmayan işlemler ise cepten ödeme yöntemiyle karşılır, bununla birlikte estetik işlemler ve diş tedavileri de cepten ödeme kapsamında olup kendi ülkelerinde sağlık sigortaları daha geniş kapsamlı olup bu gibi işlemleri de kapsasa da uzun bekleme vakitleri dolayısıyla da turistler başka ülkeleri tercih etmektedir (Özkoç, 2022). Tedavi hedefi olan turizm türleri, hasta bireylerin ve bu bireylerin ailelerin hizmet aldıkları süreçte rahat etmeleri için gerekli olan imkanları sunmayı hedeflemektedir ve gelişmiş ülkelerde refah düzeyleri ile eğitim düzeylerinin yüksekliği verilen hizmetin maliyetinin de diğer ülkelere oranla daha fazla olmasına neden olmaktadır (Bülbül, 2015).

7.1.1. Türkiye'de Medikal Turizmi Etkileyen Faktörler

Türkiye, Avrupa ve Asya ülkeleri arasında bulunmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye, uluslararası faaliyette bulunan Türk Hava Yolları Hava Yolu Şirketi'ne ev sahipliği yapmaktadır. Bu tarzdaki beklentiler, tıp turizmi turistleri için turizm seyahatini kolaylaştırıp daha uygun ücretle karşılanabilir hale getiriyor. İçöz'e (2009) göre, Türkiye'de sağlıkta dönüşüm politikalarından elde edilen sonuçta kamu ile özel sağlık kuruluşlarında verilen hizmetin kalitesini artmıştır. Türkiye hükümeti 2017 tarihinde tıp turizmiyle alakalı yasa ile yönetmelikler ortaya çıkarmıştır. Kaliteli sağlık hizmeti ile uygun ücret avantajıyla dünya çapında Türkiye, tıp turizminde ilk 10 destinasyon içerisinde bulunmaktadır (Al-Natour, 2020).

Türkiye'nin sağlık turizmi kapsamında yarışa girdiği dünya çapında ön sırada yer alan destinasyonlarının sağlık turizmi kapsamında Türkiye'ye oranla daha yüksek bütçe ayırmasının bekleniyor olması da endişe

edilen konuların en başında gelmektedir. Bir başka endişe de komşu olan ülkelerin mali, sosyal veya politik anlamdaki karmaşalarının Türkiye'nin içerisinde bulunduğu bölgeyi de etkisine alma ihtimalidir (İçöz, 2009). Geçmiş senelerde gelişen ülkelerdeki hastalar buldukları ülkelerde elde edemedikleri tedavileri almak amacıyla ileri teknolojiden faydalanmak bunun yanı sıra kendi ülkesinden daha kaliteli sağlık hizmeti elde etmek için gelişmiş olan ülkelere medikal turist olarak seyahatte bulunmaktaydı (Kılınç, 2017).

Bunun gibi eksikliklerin altından kalkabilmek amacıyla sektörün pay sahipleriyle (örneğin iş dünyası, hükümet ve seyahat acenteleri) birlikte güçsüz tarafların güçlendirilmesi kapsamında strateji ve planlamalar yapılmalıdır. Sağlık turizminde rekabetin devam ettirilebilmesi için bunların sistemli olarak ilerlemesi gerekmektedir. Tıp turistlerinin olduğundan daha yüksek düzeyde ilgi alması, sağlıkta verilen hizmetlerin rekabetçi bir duruma gelmesi ve mali değişikliklerin ana bileşen şeklinde devam etmesi Türkiye sınırları içerisinde tıp turizminin süratle büyüyeceği öngörülmektedir (İçöz, 2009).

Tablo 7: Türkiye'deki Kamu ve Özel Sektör Gelirleri

	KAMU / ÖZEL SEKTÖR	HASTA BAŞI GELİR (\$)
MEDİKAL TURİZM	Kamu	9000
	Özel	12000
TURİSTİN SAĞLIĞI	Kamu	2000
	Özel	4000

Kaynak: tursab.org.tr, 2023

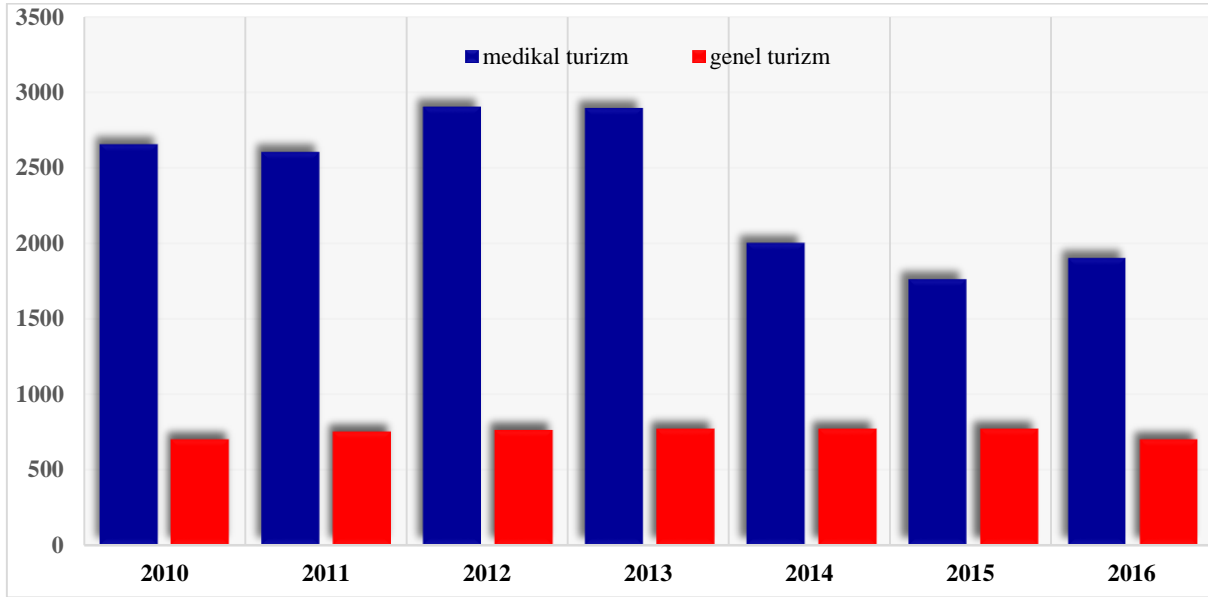
7.1.2. Medikal Turizm Kapsamında Turistlerin Ülkeleri Tercih Etme Sebepleri

Hastaların sağlık hizmeti alma amacıyla ülke dışına seyahat etmesinin amacı gittikleri ülkelerde verilen hizmetin kalitesi, daha yüksek verimle hizmet alma istekleri, buldukları ülkede verilmeyen bir hizmetten faylanmak istemeleri, hizmet erişiminin kendi ülkelerinden daha kolay olması, maliyetinin daha düşük olması ile bekleme süreleri arasındaki farklılıklar olabilmektedir ve şu şekilde gruplandırılabilir (Binler, 2015):

7.1.2.1.Maliyetlerdeki Farklılıklar; bireylerin sağlık hizmeti alma amacıyla ülkelerinden başka bir ülkeye gitmelerinin en önemli sebebi ekonomik farklılıklar ile tedavilerinin maliyeti arasındaki belirgin farklılıklar olmasıdır.

7.1.2.2.Hizmet Kalitesi; medikal turizm alanında hizmet imkanı sunan hastaneler, hizmete ve hizmet verilen tesislere ulaşım ile hasta memnuniyetinin yanı sıra verilen hizmetlerin kalitesine de odaklanıp hizmet veren kurumun belirli standart seviyesine sahip olduğu konusunda kullanıcılara güven vermelidir.

7.1.2.3.Diğer Sebepler; mali faydalar, medikal turizm alanında merkezde olsa dahi sadece ona odaklanılmamalı, hastaların uzun bekleme süreleri ve tedavinin uygun şekilde verilmesine engel olan yasal engeller de tedavi amacıyla bireylerin ülke dışına çıkma sebepleri arasında yer almaktadır.

Şekil 4: Türkiye’deki Medikal ve Genel Sağlık Turizmi Harcamalarının Karşılaştırması

Kaynak: (Vatan & Esen & Ataman, 2017).

Dünya genelinde medikal turizmin öne çıkan bir alan olmasının en büyük nedeni, sağlık hizmetleri alanındaki düzenlemelerin uluslararası olarak ele alınması ile düzenleyici kuruluşların ortak bir standart elde edip geliştirme çabalarıdır, bununla birlikte medikal turizm geliri gittikçe artmıştır ve bunun sebebi uluslararası yapılmış olan düzenlemelerin gelen medikal turistlerin ihtiyaçlarına hitap etmesi ile sağlıkta hizmet çeşitliliğini arttırmış olmasıdır (Vatan & Esen & Ataman, 2017).

Türkiye standartları yüksek Avrupa seviyesinde hizmetler veren, kapasite olarak yüksek, donanımlı, kaliteli ve akredite sağlık kuruluşları, coğrafyası ile turizm alanında elde ettiği ilerlemelerle birlikte ön plana çıkmış fakat gelen sağlık turisti sayısı bu sağlık turistlerinin hangi ülkelerden hizmet almak için geldikleri, hangi alanlarda ne oranda hastanın hizmet aldığı ve sağlanan gelirlerin kayıtlarının tam anlamıyla tutulmaması sebebiyle net bir şekilde bilinmemektedir (Sevim & Sevim, 2019). Türkiye Medikal Turizm uygulamaları kapsamında gereken bütün imkanlara sahiptir ve bu imkanların ilk sırasında hastanelerin teknolojisi ile insan gücü konusunda zemininin sağlam olması ile hem coğrafi konumu hem de doğal, kültürel açıdan ve tarihi bakımdan güzellikleriyle turistik zenginlikleri yer almaktadır (Şahbaz, Akdu & Akdu, 2012).

7.2. Termal Turizm

Termal turizm hakkında tek bir tanım yapmak mümkün değildir. Çok eski zamanlardan bu yana insanların termal turizm kaynaklarını kullandıkları bilinmektedir. Bireylerin sağlıklarının korunması ve hastalık tedavisinde iyi geldiğine karar kılınan sıcak su kaynaklarının herhangi bir değişime uğratılmadan sadece farklı kürlerle kullanılmasına termalizm denilmektedir ve yalnızca sağlığını kaybetmiş hasta bireyler değil, sağlığı yerinde olan bireyleri için de güzelleşmek, dinç kalmak ve rahatlamak için de kullanılmaktadırlar (Tengilimoğlu, 2021).

Bu alanda kendinin ön plana çıkararak ülkelere bakılacak olursa birçok ülkenin verdiği yatırımlarla ülkelerin ekonomisine katkıda ve toplum sağlığının kazanılması yolunda büyük miktarda yatırımlar yapıldığı bilinmekte ve bu kapsamda gelişen Avrupa ülkelerinin öne çıkıp termal turizm alanındaki tesisleri ile faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir (Küçükilhan, 2022).

Tablo 8: Türkiye’de Bölgelere Göre Termal Turizm Kaynaklarının Dağılımı

BÖLGE ADI	Soğuk Sular (0-19°C)	Sıcak Sular (20-25°C)	Sıcak Sular (36-36°C)	Çok Sıcak Sular (46-99°C)	TOPLAM
MARMARA	7	8	8	30	53
EGE	5	17	28	31	81
İÇ ANADOLU	10	10	14	17	51
KARADENİZ	4	4	3	3	14
AKDENİZ	1	3	2	-	6
DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU	4	7	8	5	24
TOPLAM	31	49	63	86	229

Kaynak: (Şengül & Bulut, 2019).

Termal turizm alanları, doğal kaynaklar üzerine kurulan, büyük çoğunlukla doğal kaynakları kullanan, başta bireylerin sağlığı olmak üzere eğlenip dinlenmelerine de fırsat veren tesisler olarak diğer turizm alanlarındaki gibi devam edilebilirlik esası, ilk yatırım aşamalarından başlayarak önem arz eden bir konudur (Çamlıbel, 2022).

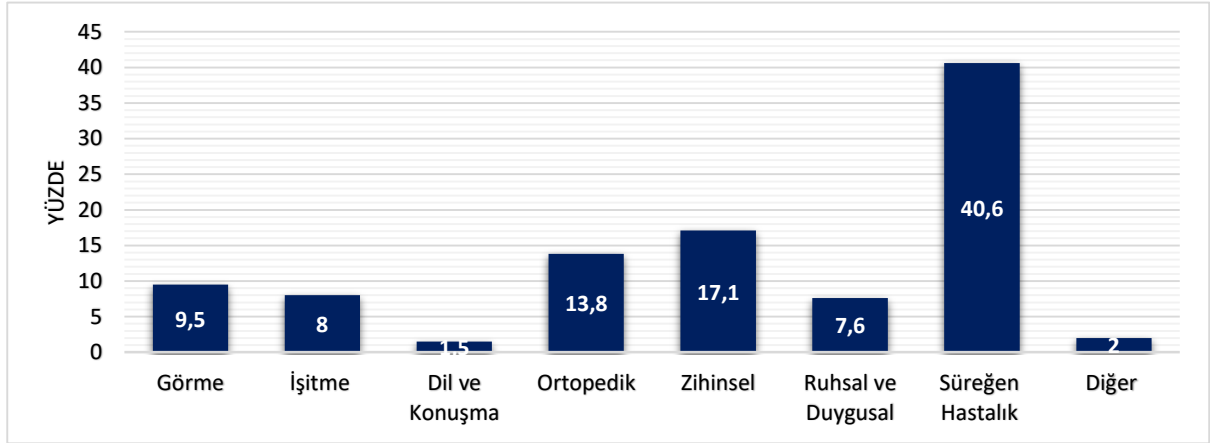
Günümüzde turizm artık sadece eğlence, yeni yerler keşfetme ve farklı kültürleri deneyimleme amacı taşıyor. Aynı zamanda iklim tedavilerinden ve şifalı su kaynaklarından faydalanma amacı da taşıyor. Sağlık nedenleriyle turizme katılmak, aşağıdaki biçimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Aydın, 2012):

- **Klimatizm veya Temiz Hava Tedavisi;** temiz ve açık havanın sağlık üzerindeki olumlu etkilerinden yararlanmayı amaçlayan bir tedavi yöntemidir (Aydın, 2012).
- **Üvalizm;** belirli bölgelerde yetişen sebze ve meyvelerle yapılan kür veya tedavi yöntemini ya da bu yerel ürünleri sevenlere sunulmasını ifade eder (Aydın, 2012).
- **Termalizm;** veya termal turizm, sağlık kurallarına uygun bir şekilde işletilen ve denetlenen bu tesisler, doğal kaynaklardan elde edilen suların etkin ve güvenli bir şekilde sağlık hizmetlerinde kullanılmasını sağlar (Edinsel & Adıgüzel, 2014).
- **Balneoterapi;** mineral termal suların tedavi amacıyla kullanıldığı bir tıbbi uygulamadır (Edinsel & Adıgüzel, 2014).
- **Talassoterapi;** deniz suyu ve güneş enerjisi gibi doğal kaynakları kullanarak gerçekleştirilen bir tedavi uygulamasıdır (Özkan, 2019).
- **Hidroterapi;** tatlı suyun kür amacıyla kullanıldığı bir tedavi uygulamasıdır (Şengül & Bulut, 2019).
- **Speleoterapi;** mağara ortamının sağladığı özel koşullardan faydalanarak yapılan bir tedavi türüdür (Edinsel & Adıgüzel, 2014).
- **Peloidoterapi;** mineral açısından zengin çamurların kullanıldığı bir kür tedavi yöntemidir (Özkan, 2019).
- **Helioterapi;** güneş ışığının tedavi amaçlı kullanıldığı bir kür uygulamasıdır (Özkan, 2019).

7.2.2. Yaşlı ve Engelli Turizmi

Bütün toplumlarda ve kültürlerde tanımı farklılık gösteren engelli birey kavramı bizim ülkemizde şu şekilde tanımlanabilmektedir; bir zorluk veya eksikliği bulunan bireylerin içerisinde bulunduğu çevreyle iletişim ve etkileşiminde yaş, sosyal ya da kültürel etkenler ve cinsiyetle alakalı olarak toplumda normal olarak görülen bir görevi yapmakta belli zorluklara sebep olan veya bireyleri bu görevleri yapmaktan alıkoyan bir durumdur (Bağcı, 2017). Sadece engelli bireyler değil genel anlamda bütün bireyler toplumda kabullenilmeyi önemser ve her bireyin olduğu gibi engelli bireylerin de sorun yaşamadan toplumda verilen hizmetlere ulaşmak hakkıdır, bu kapsamda turizm alanı devreye girip düzenlemeler yaparak engelli bireylerin de turizm faaliyetlerine rahatça katılım sağlaması desteklenebilmektedir (Akdu & Akdu, 2018).

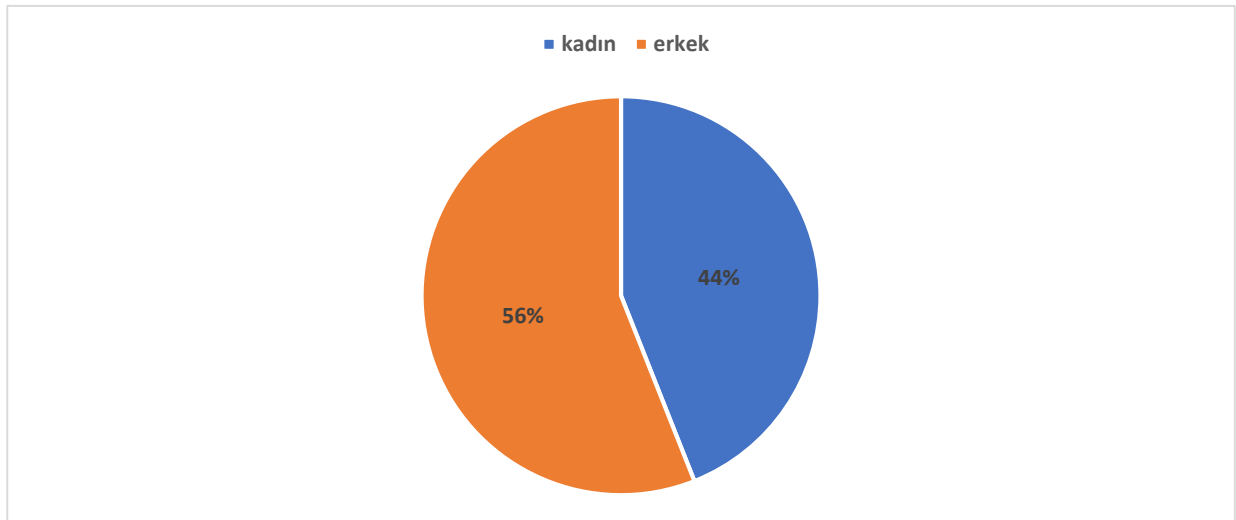
Şekil 5. Türkiye’de Hayatta Olan Engelli Bireylerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022).

İçerisinde bulunduğumuz zamanda engelli bireyler geçmişe oranla daha fazla düşünülerek belediyeler ilk sırada olmak üzere kamu ya da özel tüm kuruluşlar engelli önceliğine önem vermektedir ve sağlık alanında da bu kapsamda engelli bireyler merkezde düşünülerek onlara uygun tesisler kurma hedefleri vardır (Kördeve, 2016). Dünya çapında bakıldığında nüfusun büyük çoğunluğunun hayatını engelli olarak devam ettirdiği ve bu kişilerin büyük oranda aileleri ya da refakatçileri ile sosyal faaliyetlere katılım sağladığı düşünüldüğünde, engelli bireylerin turizm faaliyetlerinin yanında seyahat endüstrisinde de önemli ölçüde pazar potansiyeline sahip olduğu söylenebilmektedir (Özkan, 2019).

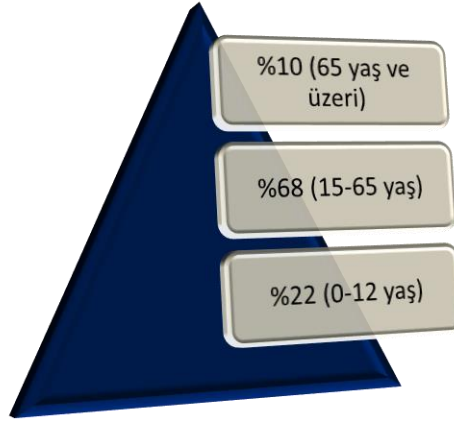
Şekil 6. Türkiye’deki Engelli Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022).

Ülkemizdeki engelli bireylerin %44' ü kadın, %56' sı erkek olmak üzere erkeklerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Küreselleşen dünyamızda 100 milyar doları aşkın bir büyüklüğe ulaşan sağlıkta turizm hızla yayılarak tüm ülkelerin dikkatini çekmeye başlamıştır, bununla birlikte nüfus oranlarının artışıyla ortalama yaşam süresi, bu sayede de yaşlı nüfus oranı ve sağlık harcamaları artmaktadır (Şengül & Bulut, 2019).

Şekil 7: Türkiye Nüfusunun Yaş Dağılımı

Kaynak: (Köse & Yamaçlı, 2023).

Türkiye'deki nüfus oranlarının % 10'unu 65 yaş ve üzeri nüfus, % 68'ini 15 yaş ile 65 yaş arasındaki nüfus, % 22'sini ise 0 ve 12 yaş arası yani çocuk nüfusu oluşturmaktadır. Bu durumda ülkemizdeki nüfusun % 10'luk kısmı yaşlı turizmüne ihtiyaç duyabilmektedir.

Artış göstermekte olan 65 yaş ve üzeri, yani yaşlı nüfusun beraberinde getirdiği engeller, kronik rahatsızlıklar gibi problemlerin ülkelerin ekonomik sistemlerinde meydana getirdiği baskıyı azaltmak amacı ile batı ülkelerinin genelinde cepten ödeme oranları yükseltilmiş, verilen hizmetlerden bir kısmı sağlık sigortası kapsamında verilmemeye başlanmış, ABD'de sağlık alanındaki hizmetler direkt olarak özel sektöre taşınmıştır ve bu durum bireylerin kişisel sağlık harcamalarının yükünü arttırmıştır (Bölüktaş, 2020). Giderek artmakta olan yaşlı nüfusun da ihtiyaçları gözetilerek yaşlı turizmi de yapılmaktadır. Gelişmiş olan ülkelerde sağlık hizmetleri imkanlarının iyiye gitmesiyle insanların yaşam süreleri de uzamış, yaşlı bireylerin nüfusu artmıştır, bununla birlikte sağlık hizmetleri alanındaki ilerlemeler, 65 yaşındaki ve üzerindeki bireylerin sağlıklı yaşam sürelerini arttırmış ve hastalık oranlarını azaltıp daha dinç ve zinde bir yaşam sürmelerine olanak tanımıştır (Bülbul,2015).

8. SAĞLIK TURİZMİNDE ÜLKELERİN TERCİH NEDENİ

1. Turizm Gelirine Dayalı Ülkeler: Singapur, Tayland, Kıbrıs Rum Kesimi, Kostarika. Bu ülkeler turizm gelirlerine önem vererek sağlık turizmini geliştirmeye odaklanmış olabilirler, çünkü turizm bu ülkelerin ana gelir kaynağıdır.
2. Coğrafi ve Politik Konum Bakımından Avantajlı Olan Ülkeler: Ürdün, İran, Malezya, Brezilya gibi. Bu ülkeler, coğrafi konumları veya politik durumları nedeniyle sağlık turizmüne yönelebilirler, çünkü bu avantajları sayesinde uluslararası hastalar için çekici bir hedef haline gelmişlerdir.
3. Sağlık Hizmetlerinin Kalitesi ve Teknolojik Donanımı Olan Ülkeler: Almanya, ABD, Güney Kore gibi. Bu ülkeler sağlık turizminde teknolojik üstünlük ve kaliteli sağlık hizmetleri sunarak çekici hale gelmişlerdir.
4. Turizm ve Sağlık Turizmi Kapsamında Politikaları Olan Ülkeler: Macaristan Termal Turizm, İspanya Yaşlı Turizmi, Hindistan Tıp Merkezi gibi. Bu ülkeler, tarih boyunca turizm ve sağlık turizmüne önem veren politikaları benimsemişlerdir ve bu alanda belirli pazarlara odaklanmışlardır.

5. Yabancı Sermaye ve Eğitilmiş Doktor Avantajı Olan Ülkeler: Ürdün, Hindistan, Malezya, Brezilya, Malta gibi. Bu ülkeler, yabancı sermayenin girişi ve yurt dışında eğitim görmüş doktorların etkisiyle sağlık turizmini geliştirmişlerdir.
6. Çeşitli Avantajlara Sahip Ülkeler: Türkiye, Malezya, İsrail gibi. Bu ülkeler, geniş bir yelpazede avantajları bir araya getirerek sağlık turizminde çekici bir konuma gelmişlerdir. Bu avantajlar ülkenin ekonomik, coğrafi, politik ve sağlık hizmetlerine bağlıdır. Sağlık turizmi, her ülkenin güçlü yanlarını kullanarak kendi pazarını ve taleplerini oluşturduğu bir sektördür.

Sağlık turizminde göz, estetik, diş, kalp-damar ve eklem protezleri, kısırlık tedavisi, tüp bebek gibi konular öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, genel olarak sağlık hizmetleri talebinin oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığı gözlemleniyor (SATURK, 2023).

9. TÜRKİYE’DE SAĞLIK TURİZMİ SWOT ANALİZİ

9.1. Güçlü Yanlar (Türkiye Sağlık Turizmi Raporu, 2023)

1. Türkiye’nin sağlık turizminde önemli bir sağlık destinasyonu haline gelmiş ve dünyaca önde gelen ülkeleri arasında yerini almaktadır.
2. Türkiye, zengin doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel mirası ile birçok turizm olanaklarını içinde barındıran çeşitli bir destinasyondur. Bu farklı turizm olanakları, sağlık turizminin gelişmesine ve talebin artmasına olumlu şekilde katkı sağlar.
3. Türkiye’nin güçlü hizmet sektörü, sağlık turizminin büyümesini ve uluslararası hastaların ülkeyi tercih etmelerini teşvik eder. Yüksek hizmet kalitesi, uzmanlık, modern sağlık kuruluşları ve entegre turistik deneyimler, Türkiye’nin sağlık turizmi açısından önemini artırır.
4. Türkiye’nin sağlık turizmindeki erken dönemde yer alması ve bu alandaki deneyimi, ülkeyi uluslararası sağlık turizmi pazarında rekabetçi ve güvenilir bir destinasyon haline getirir.
5. Türkiye’de sağlık hizmetlerinin görece uygun maliyetleri, uluslararası hastaların Türkiye’yi sağlık turizmi destinasyonu olarak tercih etmelerini teşvik eder.
6. Türkiye’de sağlık turizmi endüstrisini desteklemek için yapılan yasal düzenlemeler ve devlet desteği, sektörün büyümesini ve rekabetçiliğini artırmaya yöneliktir.

9.2. Zayıf Yanlar (Türkiye Sağlık Turizmi Raporu, 2023)

1. Sağlık sektörü, diğer sektörler gibi pazarlama ve genel olarak iş stratejilerine yoğunlaşması, pazarlama kısmında ihmal olması.
2. Destekler ile teşvikler konusunda kamu kuruluşlarının bir araya gelerek ortak hareket edememesi.
3. Sağlık turizminin gerektirdiği bütüncül yaklaşımın gerçekleşmesine yönelik zayıf işbirliği ve ortaklık kültürü, bu sektörün potansiyelini tam olarak kullanamaması.
4. Türkiye’nin sağlık turizmi için net, bütünsel ve uzun vadeli bir strateji planının olmaması.
5. Hastanelerin, daha çok kamu hastanelerinin çoğunlukta olan kısmının sağlık turizmi alanına hazır durumda bulunmaması.
6. Mevcut şartlarda, katma değer sayısı yüksek Türkiye’ye sağlık turizmi kapsamında gelenler ve turistik amaçlı gelenlerin sağlık ihtiyaçları arasındaki dengesizlik,
7. Ulusak ölçekte sağlık turizmi alanında etkin bir kayıt ve denetim sistemi oluşturulmamış olması.
8. Sağlık kuruluşları ile Sağlık Bakanlığı arasındaki veri ve bilgi paylaşımında yaşanan yetersizlikler, sağlık sektöründe etkin yönetim ve hızlı karar almayı zorlaştırması.

9.3. Fırsatlar (Türkiye Sağlık Turizmi Raporu, 2023)

1. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte sağlık hizmetlerini ulusal sınırların dışında alma eğilimi artmıştır.
2. İnternet ve diğer iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte farklı ülkelerdeki sağlık hizmetleri ve sağlık kuruluşları hakkında bilgi edinmek artık daha kolay ve masrafsız bir hale gelmiştir.

3. Türkiye'nin uluslararası alandaki artan gücüne ve olumlu algısına katkı sağlamakta ve ülkenin uluslararası arenada daha etkin bir oyuncu haline gelmesine destek vermekte.
4. Sağlık hizmetleri ihracatına Ekonomi Bakanlığı'nın sağladığı destekle sağlık sektörünün uluslararası pazarlarda daha rekabetçi olmasına ve Türkiye'nin sağlık hizmetlerini yurtdışına ihraç etmesine olanak tanır.
5. Türkiye'nin coğrafi ve sosyo-politik açıdan istikrarlı bir ülke olması ve modern altyapısı sayesinde sağlık turizmi için de çekici bir destinasyondur. Özellikle Türk devletlerinden ve yurtdışında yaşayan akraba Türklere gelen sağlık turisti potansiyeli büyük bir fırsattır. (Sulku, 2017).

9.4. Tehditler

Türkiye'nin sağlık turizmi kapsamında karşılaştığı tehditleri sıralayabiliriz (Soysal, 2017):

1. Kamu sağlık sektöründe sağlık turizmi çerçevesinde elde edilen gelirin adil şekilde paylaşılmaması durumunda nitelikli doktorların ve sağlık personelinin özel sağlık kuruluşlarını tercih etmelerine neden olabilir.
2. Türkiye'de kontrolsüz ve koordinasyonsuz fiyat politikasının uygulanması, aynı hastalık tedavisinde dahi farklı faturalara neden olabilir.
3. Ülkelerde kontrolsüz ve koordinasyonsuz bir şekilde uygulanan fiyat politikası, sağlık hizmetlerinde aynı tedavi için farklı hastalara uygulanan faturaların büyük farklılıklar göstermesine yol açabilir.
4. Yurt dışından gelen hastaların getirisi yurt içindeki hastaların getirisine kıyasla daha yüksek olması durumunda, hastanelerin bu yönde odaklanması yerel hastalara verilen hizmet kalitesinde düşüşe neden olabilir. Hastaneler, yurt dışından gelen hastalardan daha yüksek gelir elde etmeyi tercih edebilir ve bu durum, yerel hastalara ayrılan kaynakların azalmasına ve hizmet kalitesinin düşmesine yol açabilir.
5. Sağlık turizmi kapsamında yabancı ülkelerden gelen hastaların, kendi ülkelerinde daha az rastlanan veya farklı türde bulaşıcı hastalıklar taşıma olasılığı bulunabilir.
6. Sağlık turizmi sonrasında yaşanabilecek komplikasyonların ya da ameliyat sonrasında gerçekleşecek bakım ihtiyaçlarının hastanın kendi ülkesinde giderilmesi gerekliliği, bazı potansiyel sıkıntılara yol açabilir.
7. Sağlık turizmi sektöründe Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail, Ürdün gibi komşu ülkelerden gelen hastaların ve bu ülkelerin sağlık sektörlerinin rekabet baskısı oluşturması.

SONUÇ

Bu çalışmada, sağlık turizmi kavramının hem dünyada hem de ülkemizde ne denli önemli olduğunu, hızla büyüyen ve gelişen bir sektör olduğunu vurgulamıştır. Sağlık turizmi kavramının, bireylerin sağlık hizmetlerine erişimlerini artırmak ve tedavi maliyetlerini düşürmek amacıyla farklı ülkelere seyahat etmelerini içeren bir kavram olduğuna sıklıkla değinilmiştir. Bu tür seyahatlerdeki amaç, hastaların daha uygun maliyetlerle kaliteli sağlık hizmeti ihtiyaçlarını karşılamak istemesidir. Hastalar için daha geniş seçenekler sunması, ek olarak sağlık sistemleri için de ekonomik katkılar sağlamaktadır. Gelişmiş tıbbi altyapıya sahip ülkeler, sağlık turizmi alanında lider konumda olup uluslararası hastalar için cazip destinasyonlar haline gelmiştir. Sağlık turizminin özelliklerine baktığımız zaman genellikle yüksek kaliteli sağlık hizmetleri, tıbbi teknoloji ve donanım yer alır. Bu sağlık turizmi özellikleri gibi saydığımız özelliklerin her biri sektörün büyümesinde ve ekonomik katkıda bulunmasın da rol oynamaktadır.

Türkiye ise son yıllarda sağlık turizminde, coğrafi konumu, uygun maliyetli tedaviler, yüksek kaliteli sağlık hizmeti sunumu gibi önemli etkenler sağlık turizminin hızla büyüyen tercih edilen bir destinasyon haline getirmiştir. Türkiye'nin sağlık turizmindeki küresel önemi ilerleyen dönemlerde de sürmesi bekleniyor, sağlık sektöründe popüler bir oyuncu konumuna yükseliyor. Sağlık turizmindeki bu yükselişin devam etmesi için, uluslararası pazarlamada etkin bir stratejinin belirlenmesi kritik önem taşıyor.

Sağlık turizminin medikal, termal, yaşlı ve engelli turizm türleri farklı ihtiyaçlara ve taleplere yanıt vererek hastaların uluslararası düzeyde sağlık hizmetleri almasına olanak sağlamaktadır. Hastaların seyahat öncesi iyi araştırma yapması ve güvenilir sağlık kuruluşlarıyla çalışması önemlidir. Sağlık turizmi dünya genelinde giderek daha fazla insanın ilgisini çeken büyümeye devam eden bir sektördür. Ancak sağlık turizmi, güçlü yanları, zayıf yanları, tehditleri ve fırsatları ile dikkate alınması gereken karmaşık bir yapıya sahiptir. Dikkatli bir şekilde bu karmaşık yapı yönetildiğinde kalite, güvenlik, hasta hakları ön planda tutularak en üst düzeye çıkarılabilir.

Sağlık turizmine yapılan yatırımlar, ülkeye artan ekonomik getirilerin yanı sıra istihdam olanakları ve kaynakların daha verimli kullanımı açısından büyük fayda sağlayabilir. Bu alandaki önemli fuarlar, konferanslar ve kongreler izlenmeli ve tanıtım faaliyetleri etkin bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Yurt dışında yaşayan hastalar için özel sağlık turizmi paketleri hazırlanmalı, içinde havaalanından konaklama yerine kadar olan tüm süreçlerde hastaya yardımcı olacak personel ve ücretsiz ya da indirimli turlar gibi cazip teklifler bulunmalıdır. Türkiye, coğrafi konumu, turizm potansiyeli, doğal kaynakları ve teknolojisi ile öne çıkmaktadır. Bu unsurları etkin bir şekilde kullanarak ekonomiye katkı sağlanmalı ve sağlık turizmine odaklanmalıyız. Avantajlarımızı öne çıkarmalı ve zayıf yönlerimizi gidererek stratejik planlar doğrultusunda pazarda önemli bir konuma gelmeliyiz (Arslan, 2018). Sağlık turizmi gelecekte de büyümeye devam etmesi muhtemel olan bir endüstri olarak önemini koruyan bir sektör. Gelişen teknolojiler, hastaların bilinçlenmesi ve daha fazla uzmanlaşmış sağlık hizmetleri gelecekteki başarılarını şekillendirecektir. Sürdürülebilir başarı için iyi bir strateji ve koordine edilmiş bir işleyiş gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. & Turan, A. (2016). Sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığı üzerine bir araştırma: Ahi Evran üniversitesi eğitim ve araştırma hastanesi çalışanları örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 17-36.
- Akdoğan, H. & Hiçyorulmaz, E. (2018). Sağlık turizminin turizm faaliyetleri içerisindeki yeri ve önemi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4(2), 122-132.
- Akdu, U. & Akdu, S. (2018). Engelli turizmi: Yasal düzenlemeler ve uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(23), 99-123.
- Akoğlan Kozak, M., Evren, S. & Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22.
- Al-Natour, D. (2020). A review on efforts of health tourism in Turkey. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 7(59), 27-43.
- Altın, U., Bektaş, G., Antep, Z. & İrbay, A. (2012). Sağlık turizmi ve uluslararası hastalar için türkiye pazarı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 157-163.
- Arslan, E. (2018). *Sağlık Turizminde Türkiye'nin Son 5 Yılda Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aslanova, K. (2013). Türkiye'de sağlık turizmi ve sağlık turizmi hukuku. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 129-145.
- Ataman, H., Esen, M. F. & Vatan, A. (2017). Medikal turizm kapsamında sunulan sağlık hizmetlerinde kalite ve hasta güvenliği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(1), 28-44.
- Aydın, D., Aypek, N., Aktepe, C., Şahbaz, R. P. & Arslan, S. (2011). "Türkiye'de Medikal Turizmin Geleceği". Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi ve Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü, 1-22.
- Aydın, O. (2012). Türkiye'de alternatif bir turizm: Sağlık turizmi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 91-96.

- Bağcı, E. (2017). *Engelli Bireylerin Turizme Katılma Motivasyonları ve Kısıtları*, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bayın, G. (2015). Türkiye'de sağlık turizmi alanında yapılan lisansüstü tezlerin içerik değerlendirmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 49-55.
- Bektaş, T. (2022). *Dünya ve Türkiye İçin Sağlık Turizminin Genel Bir Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Zaman Serisi Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Binler, A. (2015). "Türkiye'nin Medikal Turizm Açısından Değerlendirilmesi ve Politika Önerileri", Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları, 28-37.
- Biri, G. (2021). Türkiye'nin sağlık turizmi gelirini etkileyen faktörlerin eş bütünleşme analizi. *İstanbul Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 39-58.
- Borek, D., Bugajska, M. & Raniszewski, S. (2022). Innovative trends in health tourism medical, legal and organizational aspects, *Silesian University of Technology Publishing House, Organization and Management Series*, 172.
- Bölüktaş, R. P. (2020). Türkiye'nin yaşlı sağlığı turizmi için fırsatları", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 1-15.
- Braçe, O., Garrido Cumbreira, M. & García Marín, R. (2023). Aproximación al turismo de salud desde la geografía", *Definición Y Campo De Estudio. Cuadernos De Turismo*, (51), 211-226.
- Bulut, A. & Şengül, H. (2019). Dünyada ve Türkiye'de sağlık turizmi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 45-62.
- Bülbül, F. (2015). *Sağlık Turizminin Türkiye'deki Gelişimi*", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çamlıbel, S. (2022). *Türkiye'ye Gelen Türk Kökenli ve Yabancı Turistlerin Medikal Turizme Olan Taleplerinin Fiyat ve Gelir Esnekliği Açısından İncelenmesi: Ardl Yöntemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Dikmetaş Yardan, E., Dikmetaş, H., Coşkun Us, N. & Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya'da sağlık turizmi", *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8(2), 27-42.
- Doğan Burtan, B. & Aslan, A. (2019). Türkiye'de sağlık turizminin mevcut durumu ve ülke ekonomisine katkıları. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 391-420.
- Edinsel, S. & Adıgüzel, O. (2014). Türkiye'nin sağlık turizmi açısından son beş yıldaki dünya ülkeleri içindeki konumu ve gelişmeleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 67-190.
- Erdil Şahin, B. (2018). Türkiye'de turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki (1980-2016). *Journal Of Management and Economics Research*, 16(3), 239-253.
- Eriş, H. & Barut, S. (2020). *Sağlık turizmi*. Iksad Publications, Ankara.
- Gonzales, A., Brenzel, L. & Sancho, J. (2001) Health tourism and related services. *Caribbean Development and International Trade*, Final Report, 46.
- Gündüz, H. & Güler, M. E. (2015). Termal turizm işletmelerinde çok ölçülü karar verme teknikleri kullanılarak uygun tedarikçinin seçilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 203-222.
- İçöz, O. (2009). Sağlık turizmi kapsamında medikal (tıbbi) turizm ve Türkiye'nin olanakları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 4(14), 2257-2279.
- Kantar, G. & Erdoğan, I. (2014). Türkiye'de sağlık turizmi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1(1), 15-20.

- Karababa, Gölpek, A. (2017). Türkiye’de sağlık turizminin ekonomik yönü. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 58-69.
- Kılınç, İ.(2017). Türkiye medikal turizm sektöründe hizmet kalitesi ve memnuniyet üzerine bir alan araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 130-143.
- Kördeve, M. K. (2016). Sağlık turizmine genel bir bakış ve Türkiye’nin sağlık turizmindeki yeri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 2(1), 54.
- Köse, A. & Yamaçlı, R. (2023). Examination of elderly and disabled tourism buildings in terms of the concept of sustainability. *Journal Of Architectural Sciences And Applications*, 8(1), 200-222.
- Küçükilhan, M. (2022). Termal otellerin mali sorunları ve termal turizmin geleceğine bölgesel bir bakış. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 5(2), 39-59.
- Özer, Ö. & Songur, C. (2012). Türkiye’nin dünya sağlık turizmindeki yeri ve ekonomik boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 69-81.
- Özkan, M. E. (2019). Sağlık turizmi kapsamında Türkiye’nin medikal turizm potansiyeline yönelik bir değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 50-64.
- Özkoç, Ö. (2022). Sağlık Turizmi, *Sağlık hizmetleri yönetimi* (16. Bölüm). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Özkurt, H. (2007). Sağlık turizmi tahvilleri. *Maliye Dergisi*, 152(1), 122-142.
- Sevim, E. & Sevim, E. (2019). Medikal turizm tercihini etkileyen faktörlerin incelenmesi: Türkiye örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(3), 633-652.
- Soysal, A. (2017). Sağlık turizmi: Tehdit ve fırsatlar bağlamında Türkiye açısından bir durum değerlendirmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 169-187.
- Sulku, S. N. (2017). Sağlık turizminde Türkiye’nin dünyadaki yeri ve potansiyeli. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 99-133.
- Şahbaz, R. P., Akdu, U. & Akdu, S. (2012). Türkiye’de medikal turizm uygulamaları: İstanbul ve Ankara örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 267-296.
- Şahin, A. & Demirel, S. (2023). Türkiye’de sağlık turizminin finansal piyasalara etkisi. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(4), 308-336.
- Şahin Uysal, Ö. & Şahin, M. (2018). Türkiye’de sağlık turizminin potansiyeli ve geleceği: Swot analizi. *Journal of Awareness*, (3), 287-300.
- Şengül, H. & Bulut, A. (2019). Sağlık turizmi çerçevesinde Türkiye’de termal turizm: Bir Swot analizi çalışması. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70.
- Tengilimoğlu, D. (2021). Sağlık turizmi ve devlet teşvikleri. *Journal of Life Economics*, 8(1), 1-10.
- Toncu, P. (2022). *Dünyada ve Türkiyede Medikal Turizm Sisteminin Karşılaştırılması*, (Yüksel Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türksoy, A. & Türksoy, S. S. (2010). Termal turizmin geliştirilmesi kapsamında Çeşme ilçesi termal kaynaklarının değerlendirilmesi, *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 699-725.
- Yılmaz, S., Saryaydın, İ. & Sönal, T. (2020). İngiltere özelinde Türkiye’nin sağlık turizmi fırsatları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 74-85.
- Yirik, Ş. (2014). *Sağlık Turizmi Üzerine Antalya Destinasyonunda Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Antalya Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Zengingönül, O., Emeç, H., İyilikçi, D. E. & Bingöl, P. (2012). Sağlık turizmi: İstanbul’a yönelik bir değerlendirme”, *Ekonomistler Platformu*, İstanbul.

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/Pfghc+saglik_bakanligi_sp.pdf (01.07.2023).

<https://data.tuik.gov.tr/> (31.07.2023).

<https://Dosyamerkez.Saglik.Gov.Tr/Eklenti/10949/0/07pdf.Pdf> (06.08.2023).

<https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf> (20.08.2023).

https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf(08.01.2024).

https://www.grantthornton.com.tr/globalassets/_shared_/global-salk-sektoru-ve-medikal-turizm-trendleri--rapor-2023__1.08_ifreli.pdf (15.08.2023).

<https://www.saglik.gov.tr/> (26.06.2023)

https://www.tursab.org.tr/dosya/12186/saglikturizmiraporu_12186_5485299.pdf (07.09.2023)

<https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri/> (12.09.2023).

<https://www.who.int/> (05.07.2023).